

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РЕАЛІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ АВТОНОМІЇ ЗВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

УДК 378.4:005.7(477)

Осіпова Ю.С.,
студентка 2 року магістратури
факультету економічної інформатики
ХНЕУ ім. С.Кузнеця

Анотація. У статті проведено порівняльний аналіз понять «дистанційна форма освіти» та «використання дистанційних технологій» у різних формах освіти; проаналізовано, яким чином введення карантину розширило прояви академічної автономії ЗВО; виявлено взаємозв'язок якісної вищої освіти та реалізації фінансової автономії університетів; ознайомлено з результатами опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у ЗВО, проведеного Державною службою якості освіти України.

Аннотация. В статье проведен сравнительный анализ понятий «дистанционная форма образования» и «использование дистанционных технологий» в разных формах образования; проанализировано, каким образом введение карантина расширило проявления академической автономии ЗВО; выявлена взаимосвязь качественного высшего образования и реализации финансовой автономии университетов; ознакомлено с результатами опроса о состоянии использования технологий дистанционного обучения в ЗВО, проведенного Государственной службой качества образования Украины.

Annotation. The article provides a comparative analysis of the concepts of "distance education" and "use of distance technologies" in different forms of education; analyzed how the introduction of quarantine expanded the manifestations of the academic autonomy of the Western Military District; revealed the relationship between high-quality higher education and the implementation of the financial autonomy of universities; familiarized with the results of the survey in the state of the use of distance learning technologies in the HEI, conducted by the state service for the quality of education of Ukraine.

Ключові слова. вдосконалення освітнього процесу, навчання з використанням дистанційних технологій, оцінка результативності освітнього процесу, академічна автономія, фінансова автономія.

Ключевые слова. совершенствование образовательного процесса, обучение с использованием дистанционных технологий, оценка результативности образовательного процесса, академическая автономия, финансовая автономия.

Keywords. improving the educational process, teaching using distance technologies, assessing the effectiveness of the educational process, academic autonomy, financial autonomy.

Головним завданням вищої школи України є неухильне підвищення якості підготовки фахівців. Це досягається шляхом вдосконалення освітнього процесу, реформування управління закладами вищої освіти, вдосконалення змісту навчання, запровадження інноваційного типу навчання [1]. Однією з головних ознак сучасного суспільства є його розвиток саме на основі інновацій. Цей процес повною мірою реалізовується й в освітній галузі, оскільки саме ця сфера визначає поступальний рух економіки кожної держави [2]. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» інновації – це новостворені і вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що суттєво покращують структуру та якість виробництва і соціальної сфери [3]. Проблеми запровадження інноваційних технологій і методів навчання в сучасній вищій освіті актуальні зараз та не втратять актуальності в найближчій перспективі, оскільки з введенням загальнонаціонального карантину в березні 2020 року перед освітянами несподівано постало питання: чи можливо повністю отримувати та надавати освіту з використанням дистанційних технологій навчання?

Безумовно, йдеться не про лише про формальний підхід у використанні таких технологій, а про збереження якості навчального процесу. Він має бути збалансованим та давати здобувачам освіти можливість досягти необхідного результату навчання. Крім того, відповідно до Нового закону «Про вищу освіту» заклади вищої освіти

мають академічну автономію. Вони спроможні самостійно визначати, яким чином організувати освітній процес в умовах карантину та які технології використовувати для дистанційного навчання [4]. Це свідчить про те, що якість української вищої освіти у теперішніх умовах надзвичайно залежить від реалізації концепції університетської автономії. Остання завжди розглядалася як інструмент для забезпечення конкурентоздатності вітчизняних університетів на міжнародній арені, демократизації університетського життя та зростання якості освітніх послуг загалом. Автономія університету можлива у чотирьох вимірах: академічна, організаційна, кадрова і фінансова. Концепція всебічної університетської автономії (у тому числі академічної, фінансової та організаційної) проголошена в Законі України “Про вищу освіту”, прийнятому ще у 2014 році. У ньому автономія визначається як самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим законом. Таким чином, необхідність модернізації освітнього простору назривала давно, пандемія стала лише каталізатором цього процесу.

Проблемам з питань розвитку дистанційної освіти присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, а саме таких, як О. Андрєєв, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, А. Хуторський. Питаннями впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій школі займається також Т. Вахрущева, М. Загірняк, В. Кухаренко, О.Рибалко, Є. Долинський, М. Бухаркіна, Я. Ваграменко, В. Вержбіцький, К. Верішко, В. Каймін, В. Солдаткін, Н. Сиротенко, Н. Корсунська, О. Скубашевська В. Осадчий, С. Євсєєв та ін. [5, 6].

Проблеми і перспективи автономії ЗВО України в контексті реформування системи вищої освіти стали об’єктом дослідження багатьох вітчизняних викладачів і науковців, серед яких варто виокремити розробки В.С. Пономаренко, О.В. Раєвнєва, К. А. Стрижиченко, О. С. Частник, К. М. Гунченко, С. Г. Головка та багато

інших. З-поміж зарубіжних авторів потребують уваги роботи Т. Ньюбом, Л. де Домінікс, С. Є. Перес, А. Фернандес-Зубіета [7, 8].

Говорячи про дистанційне навчання, слід розрізнити два схожих терміни: «дистанційна форма освіти» і «використання дистанційних технологій» у різних формах освіти (очної, заочної). У 2000 році Міністерство освіти і науки України затвердило "Концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні", яка передбачає як реалізацію системи безперервної освіти "впродовж всього життя", так й індивідуалізацію навчання за умови масовості освіти. Дана концепція розглядає перший випадок та визначає дистанційну освіту як форму навчання, рівноцінну з очною, вечірньою або заочною, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання [9]. Таке формулювання співвідноситься із Законом України «Про вищу освіту», а саме зі ст. 49 цього Закону. У ній трактується поняття дистанційної форми здобуття освіти наступним чином: індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [10]. Говорячи інакше, опосередкована взаємодія суб'єктів засобами онлайн-технологій є визначальною для дистанційного навчання. Організований таким чином навчальний процес є дуже важливим для громадян, що мешкають у важкодоступних до закладу освіти населених пунктах або за кордоном, людей з особливими потребами, складними життєвими обставинами та інших категорій осіб, які не в змозі здобувати вищу освіту безпосередньо у приміщенні ЗВО, але спроможні самостійно опанувати матеріал. Історія розвитку сучасного дистанційного навчання в Україні фактично починається з 2000 року зі створення Українського центру дистанційної освіти, а також аналогічних осередків на базі провідних вітчизняних ЗВО.

На відміну від дистанційної форми освіти під словосполученням "дистанційні технології в освіті" мається на увазі конкретні платформи та інструменти, які дозволяють учасникам освітнього процесу комунікувати один з одним, допомагають організувати виконання та перевірку завдань, контроль відвідуваності, семестровий контроль та інші процеси

здобуття вищої освіти. Вони можуть бути інтегровані на будь-якому етапі навчального курсу за умови виявлення технічної можливості та ініціативи обох сторін їх використовувати.

Як вже було зазначено, у березні 2020 року в Україні стартував період, що змусив освітні установи пристосовуватися до нових умов існування: у зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції вітчизняні ЗВО змінили традиційну форму навчання на навчання з використанням дистанційних технологій. Звичайно, такі обставини оголили ряд проблем, але, разом з тим, створили унікальні умови для того, аби університети розширили розуміння своєї автономії та отримали необхідний практичний досвід, який у майбутньому лише сприятиме їх самостійності [11]. Йдеться зокрема про академічну автономію, що включає в себе рівень самостійності університету у питаннях набору студентів, навчальних програм, а також тісно переплітається з питаннями якості вищої освіти. Університети є вільними у виборі підходів, методів, технологій для організації проведення занять у новому форматі. Збільшення автономії в цьому відношенні дало більше простору для творчості, але й збільшило відповідальність.

Цікавим є те, яким чином національна система вищої освіти впоралась із цим завданням, які аспекти навчального процесу вдалося «підлаштувати», а які недоліки варто ліквідувати у найближчому майбутньому. У зв'язку з цим, Державною службою якості освіти України упродовж 23.04.2020–05.05.2020 проведено анонімне опитування науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти закладів вищої освіти всіх типів та форм власності, виходячи з необхідності з'ясування ситуації, що пов'язана із використанням технологій дистанційного навчання в умовах запровадженого постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» загальнонаціонального карантину.

Проведення опитування мало на меті виявлення досягнень, а також відображення проблем, пов'язаних із використанням технологій дистанційного навчання, які є загальними для освітянської спільноти, вироблення варіантів вирішення таких проблемних питань, а також визначення основних тенденцій подальшого розвитку процесів

використання технологій дистанційного навчання [12]. Проаналізуємо показники, що є загальними індикаторами ефективності вищої освіти з використанням технологій дистанційного навчання:

- оцінка учасників освітнього процесу щодо того, як вони впоралися з організацією дистанційного навчання під час карантину, %;

- рівень задоволеності учасників освітнього процесу технологіями, які застосовуються у закладах вищої освіти в умовах дистанційної роботи, %;

- результативність освітнього процесу в умовах дистанційної роботи, %.

Результати, отримані у ході проведення опитування, наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти, проведеного Державною службою якості освіти України [12]

Оцінка учасників освітнього процесу щодо того, як вони впоралися з організацією дистанційного навчання під час карантину, %		
	Студенти	Викладачі
Так, повністю	89,4	90,5
Так, частково	10,1	9,2
Ні	0,5	0,3
Рівень задоволеності учасників освітнього процесу технологіями, які застосовуються у закладах вищої освіти в умовах дистанційної роботи, %		
	Студенти	Викладачі
Повністю задоволений	14,9	26,5
Скоріше задоволений	28,1	39,2
Десь посередині, 50/50	37,8	25,8
Скоріше не задоволений	12,3	6,2
Категорично не задоволений	6,9	2,3
Результативність освітнього процесу в умовах дистанційної роботи, %		
	Студенти	Викладачі
Висока	12,5	12
Вище середнього	28,5	35,8
Середня	36,3	41,1
Нижче середнього	12,3	7,1
Низька	10,4	4

За наведеними даними можна зробити наступні висновки:

- самооцінка успішності переходу на роботу у дистанційному режимі є досить високою як серед здобувачів вищої освіти (89,4%), так і серед науково-педагогічних працівників (90,5%). Отже, у середньому 9 з 10 учасників освітнього процесу вважають, що вони впорались із викликами сьогодення та змогли організувати навчальний процес належним чином.

- Стосовно рівня задоволеності респондентів технологіями, що застосовуються у їхньому закладі вищої освіти, слід відмітити, що думки опитуваних дещо різняться. Так, скоріше або повністю задоволеними виявились більше половини викладачів, а саме 65,7% з них, у той час як серед студентів це число складає лише 43%. Таким чином, на думку більшості викладачів введені зміни позитивно вплинули на підготовку майбутніх фахівців, проте останні у своїй більшості такий висновок заперечують: 57% з них або не можуть дати однозначної відповіді або не задоволені якістю застосовуваних технологій.

- Надзвичайно важливим показником є оцінка результативності освітнього процесу в умовах дистанційної роботи. У цілому, думка обох груп респондентів щодо високої або вище за середню результативність майже співпадає: частка опитаних серед числа студентів становить 41%, серед числа науково-педагогічних працівників – 47,8%. Крім того, ще 36,3% та 41,1% студентів та викладачів відповідно визнали результативність дистанційної освіти середньою. Але система вищої освіти повинна продукувати висококваліфікованих фахівців, а тому й прагнути необхідно до досягнення максимально високих результатів в отриманні та наданні освітніх послуг. Це, на жаль, вдалося лише 12% студентів та 12,5% викладачів.

Повертаючись до питання самостійності ЗВО у виборі інструментів та технологій організації навчального процесу, треба розуміти, що автономія – це не відсутність контролю з боку держави, а створення державою максимально сприятливих умов розвитку вищої освіти. Що стосується академічної автономії, то її прояви у теперішніх умовах дали очевидний прогрес, однак без фінансової та пов'язаної з нею організаційної автономії не може відбутися відчутного подальшого якісного зростання. Проблема у тому, що вітчизняні ЗВО не можуть

капіталізувати свої академічні здобутки. Більше того, за таких умов академічна автономія може сприйматися не з погляду нових можливостей, а з погляду нових проблем і додаткового навантаження [13].

Безумовно, запровадження інформаційних технологій в освітню практику має свої переваги: гнучкість у виборі найбільш зручних місця та часу, опрацювання теоретичного матеріалу на різних онлайн-платформах, повторне опрацювання матеріалу або продовження його у часі та ін. Аналіз діяльності центрів дистанційного навчання свідчить, що витрати на підготовку фахівця, використовуючи дистанційні технології, складають приблизно 60% від витрат на підготовку фахівців за денною формою навчання [14]. Однак, не зважаючи на значні переваги інтеграції дистанційних технологій в освітній процес, забезпечення високої якості підготовки студентів гальмується рядом проблем, зокрема відсутністю спеціального технічного обладнання, кошторисів по впровадженню технологій дистанційного навчання, методичних регіональних центрів [15] та ін. Це підтверджують результати опитування респондентів як серед студентів, так і серед викладачів (рис. 1,2).

Рис. 1. Фактори, що негативно впливають на якість впровадження технологій дистанційного навчання серед студентів, % [12]

Так, 62,3% здобувачам вищої освіти отримувати якісну освітню послугу в умовах карантину заважали проблеми технічного характеру, а саме відсутність потрібної техніки вдома та постійного доступу до мережі Інтернет. Кожний четвертий серед опитаних викладачів занепокоєний недостатнім технічним забезпеченням освітнього процесу. Оскільки запровадження дистанційного режиму не передбачає відвідування закладів освіти її здобувачами, часто вирішення подібних питань лягає на плечі освітян.

Рис. 2. Фактори, що негативно впливають на якість впровадження технологій дистанційного навчання серед викладачів, % [12]

Кожна країна має свій власний досвід у вирішенні проблеми фінансування дистанційної освіти [16]. В Україні, на жаль, коштів для її розвитку суттєво не вистачає. Згідно зі статтею 71 Закону України «Про вищу освіту», фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті

рішень [10]. Українські університети отримують державне фінансування у формі однорічного постатейного бюджету. Їм не дозволяється зберігати надлишок, а диверсифікація джерел фінансування поки що є не досить поширеною. Отже, освітнім установам потрібна реальна фінансова автономія, аби мати можливість швидко адаптуватися до нових умов функціонування. Однак, питання її закріплення на законодавчому рівні все ще залишається у підвішеному стані. Разом з тим, Міністерством освіти і науки України вже зроблені кроки, що сприятимуть її розширенню:

- Запуск формульного фінансування вищої освіти з урахуванням результатів діяльності університетів. Це зробило систему фінансування об'єктивною та прозорою, а також розпочало перехід від фінансування за кількістю до фінансування за якість.

- Запровадження індикативної собівартості навчання в університетах для деяких спеціальностей. Існуюча серед ЗВО практика демпінгу обумовлена прагненням університетів в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг залучити якомога більше здобувачів освіти для навчання за контрактною формою. Збереження цієї ситуації створює ризики перекидання частини витрат, що мають покриватися здобувачами освіти згідно з договорами, на бюджет [17].

- KPI для контрактів з ректорами. Реформа вищої освіти передбачає, що з ректорами університетів укладають контракти, в яких прописані ключові показники ефективності (KPI), яких керівники ЗВО повинні будуть дотримуватись. Невиконання умов є підставою для звільнення.

Звичайно, цими пунктами масштабна реформа вітчизняних університетів не обмежується. Однак, вони є ключовими на шляху до зміни механізму фінансування та управління ЗВО.

Таким чином, підсумовуючи, варто усвідомити, що умови сьогодення змусили вищу школу перейти на освіту в режимі онлайн, тому іншого шляху як налагоджувати цей, на перший погляд нелегкий процес, немає. Безумовно, в реалізації освітнього процесу в умовах, яких ніхто не міг передбачити, можна знайти певні вади. Але, розглядаючи цю ситуацію з конструктивного боку, слід відмітити, що карантинні

обмеження створили критичні умови діяльності, у яких є можливість виявити не лише наявні, а й приховані можливості складної системи, якою є вища освіта. Необхідно пам'ятати про те, що якісне дистанційне навчання – це, в першу чергу, якісний контент та зворотній зв'язок його учасників. Останні, як елементи системи, мають адаптуватися до змін у функціонуванні для того, щоб у майбутньому оптимізувати усі існуючі процеси, пов'язані з підготовкою фахівців, які відповідатимуть вимогам національного та міжнародного ринків праці.

Література

1. Університетська автономія: міф чи реальність? : матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта» ; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків : Вид-во НУА, 2017. – 60

2. Інноваційні методи навчання у Державному університеті телекомунікацій як складова успішного менеджера сучасності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dut.edu.ua/ua/news-1-0-6770-innovaciyni-metodi-navchannya-u-derzhavnomu-universiteti-telekomunikacij-yak-skladova-uspishnogo-menedzhera-suchasnosti>

3. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

4. Міністерство освіти і науки: університети та коледжі [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon-covid19.info/uni>

5. O. Rayevnyeva, K. Stryzhychenko. Authority of the higher education system in conditions of the European integration of Ukraine // Problems and Perspectives in Management. Problems and Perspectives in Management, Volume 16, Issue #3, 2018 – P. 501-510

6. S. Yevseiev, V. Ponomarenko, O. Rayevnyeva. Assessment of functional effectiveness of the corporate scientific-educational network based

on comprehensive indicators of service quality. // Information technology. industry control systems, Vol.6, №2 (90), 2017. – P.4-15

7. Rayevnyeva O., Ponomarenko V., Stryzhychenko. K. Autonomy of Higher Education System: In What Direction We Are Moving?/ Asian Journal of Applied Sciences (ISSN: 2321 – 0893) Volume 04 – Issue 05, October 2016. – p. 1179-1185

8. Yevseiev, V. Ponomarenko, O. Rayevnyeva. Assessment of functional effectiveness of the corporate scientific-educational network based on comprehensive indicators of service quality. // Information technology. industry control systems. Vol.6, №2 (90), 2017. – P.4-15

9. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>

10. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

11. Основні проблеми української вищої освіти, які виявив карантин [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://education.24tv.ua/osnovni-problemi-vishhoji-osviti-ukrayini-yaki-novini-ukrayini_n1375907

12. Інформаційно-аналітична довідка про результати опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sqe.gov.ua/images/materials/%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%B2%D0%BE/%D0%9E%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%97%D0%92%D0%9E.pdf

13. Реформування вищої освіти в Україні. Три з половиною роки після Революції Гідності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://kvit.ukma.edu.ua/2017/10/%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F->

%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97-
%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8-%D0%B2-
%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-
%D1%82/

14. Фінансування отримання вищої освіти шляхом дистанційної форми навчання: досвід зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/10537/1/10.pdf>

15. Сучасний стан розвитку дистанційного навчання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://vseosvita.ua/library/sucasnij-stan-rozvitku-distancijnogo-navcanna-v-ukraini-229977.html>

16. Дистанційна освіта в країнах світу: що, де і як [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.chasipodii.net/mp/article/1369/>

17. Цьогоріч державне замовлення для закладів вищої освіти на 11% більше, ніж минулого року, - Сергій Шкарлет [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/news/cogorich-derzhavne-zamovlennya-dlya-zakladiv-vishoyi-osviti-na-11-bilshe-nizh-minulogo-roku-sergij-shkarlet>

Виконала студентка факультету ЕІ,
2 року магістратури,
групи 8.04.051.100.19.01

Юлія ОСІПОВА

Науковий керівник, д.е.н., проф.

Олена РАЄВНЄВА

Зав. кафедри
статистики і економічного
прогнозування,
д.е.н., проф.

Олена РАЄВНЄВА

Декан факультету економічної
інформатики, к.е.н., доц.

Григорій КОЦ